

5740

Յ Ո Ր Ե Լ Ե Ա Ն

ԵՐՈՒԱՆԴ Տ. ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆԻ

ՈՒՍՈՒՑԶԱԿԱՆ ԵՒ
ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԳՐԱԿԱՆ

Յ Ի Ս Ն Ա Մ Ե Ա Յ
ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

♦♦♦♦♦

Հրատարակութիւն

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻՆ

ՓԱՐԻԶ

1935

ՅՂԻ.14

Հ-73

37114

2-73

1 MAR 2014

ՅՈՒՆԵՍԿՈ

ԵՐՈՒԱՆԴ Տ. ԱՆԴՐԵԱՍԵԱՆԻ

ՈՒՍՈՒՑՉԱԿԱՆ ԵՒ
ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԳՐԱԿԱՆ

Յ Ի Ս Ն Ա Մ Ե Ա Յ
ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

Հրատարակութիւն

ՅՈՒՆԵՍԿՈՒՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻՆ

ՓԱՐԻՋ

1935

5740
5740

47.309

ԵՐՈՒԱՆԴ ՏԷՐ ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

10876-H

ԻՐ ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ԳՈՐԾԸ

Պ. Երուանդ Տ. Անդրէասեան ծնած է Պարտիզակ 1865ին ուր ստացած իր ուսումը: Այն ատեն Նիկոմիդիոյ գաւառին այդ գոհար գիւղաքաղաքը ուսումնական փայլուն շրջան մը կը բոլորէր, հանդուցեալ Եղիշէ Դուրեան սրբազանի տնօրէնութեան միջոցին:

Իր բնական ուղիմութեամբ եւ աշխատասիրութեամբ շուտով ամբարեց բաւականաչափ պաշար եւ գեոչատ երկտասարդ՝ 17 տարեկան, 1882ին մտաւ ուսուցչական ասպարէզ, որու փայլուն եւ խիստ պատուարեր ներկայացուցիչներէն պիտի ըլլար ասպագային:

Պարտիզակի մէջ իր պաշտօնավարութեան ասաջին տարիներուն աշակերտած են իրեն Շ. Արսէն Ղազիկեան, Արտաշէս Սերոբեան (ասպա եկեղեցական անունով Մուշեղ Եսո), Մկրտիչ Պիլիճեան (այժմ Ս. Երուսաղէմի պատրիարք Տ. Թորգոմ Ս. Գուշակեան):

Պարտիզակէն յետոյ 1890, պաշտօնավարած է Նիկոմիդիոյ յետոյ Արմաշ գաղթականքի մէջ, մինչեւ 1895: Դպրեւանքի այն ատենի վերատեսուէ Յովնանի սրբազան որ այնքան դժուարահաս էր իր սիրած եւ փայլեցուցած այդ կրթարանին ուսումնական մատակարարութեան մէջ եւ որ ամէն մարդու չէր հաւնէր, նոյնիսկ Իմաստասիրութեան դասը փոխահեցաւ Տ. Անդրէասեանի:

1895ին Պոլիս գալով հաստատուե-

ցաւ Սկիւտար եւ դարձաւ լաւագոյն ուսուցիչներէն մին Պէրպէրեան կրթութարանին ուր տասնութէկ տարի անընդհատ մնաց, սերունդներու ուսուցանելով մասնաւորաբար հայերէնը իր բակիցինիկ դանձերով: Իր աշակերտներուն մէջ կը համբուրէր բազմաթիւ մտաւորականներ եւ ամէն ասպարէզի մէջ յաջողած անձնաւորութիւններ:

Երկար տարիներ պաշտօնավարած է նաեւ Ղալաթիոյ Կեդրոնական, Սկիւտար Ս. Խաչի, եւ Գատր Գիւղի Ազգ. վարժարանները մինչեւ զինպագար, Նոյնքան արշիւնաւորութեամբ:

Պ. Տ. Անդրէասեան այն հազուագիւտ ուսուցիչներէն է որ ուսուցչութիւնը «ասպերախտ» ասպարէզ չեն համարեր, ինչպէս միշտ կ'ողբան մեր մէջ: Սիրած է զայն եւ կը սիրէ զեւ իր այս տարիքին ու խանդավառութեամբ կը վազէ ուր որ զինքը հրաւիրեն ուսուցանելու: «Անչէջ հուր» մը կայ իր մէջ: Եւ երբ ինք իր ասպարէզը ասպերախտ չի համարեր, ասպարէզն ալ զինքը կարծես լուսգնահատանքի մը տակ կը պահէ, քանի որ, իր աշակերտները զինքը միշտ կը յիշեն, եւ իրենց կարգին «ասպերախտ» չեն եղած բնաւ, որուն վերջին ասպացոյցը՝ Յորեկանի այս ձեռնարկը: Իր աշակերտներուն զգացումը կարելի է համադրել անոնցմէ բարձր եւ մեծատուն անձնաւորութեան մը

ծանօթ գործարանատէր Պ. Դաւիթ Մսերեանի հետեւեալ տողերուն մէջ. « Թէպէտեւ անկէց ի վեր շատ տարի — ներ անցան, բայց չեմ մոռցած իմ դաստիարակիս բարձր դէմքը » եւ այլն, այս զգացումը ամէնուն ալ է :

Նմոյշ մը իր ուսուցողական հայեցակէտէն. — Պէրպէրեանի մէջ, Եղիշէի դասախօսութեան ընթացքին, կը բացատրէր թէ՛ Եղիշէ՝ Մամիկոն — եանց կուսակից ըլլալով, չափազանցած է Վասակի դերը, որ դաւաճած — նական ըլլալէ աւելի զիւսանադիտական էր :

Պ. Տ. Անդրէասեան որ ոյժի ու կենսունակութեան անսպառ մթերք մը ունէր, չէր կրնար ամփոփուել ուսուցչական սահմաններու մէջ. մէկ կողմէն իր գիտութեան պաշարը ամբարած ատեն չէր կրնար զանոնք իրեն պահել շատ մը քանքարաթաքոյցներու պէս, այլ կ'ուզէր իր գիտցածը սովորեցնել նաեւ ուրիշին, ոչ միայն դպրոցականներու, այլեւ հանրութեան : Ինք իր ստացած մտաւոր սընունդը ինքզինքին համար չէր նկատեր, այլ տեսակ մը ներքին պարտք կը համարէր, բնական մղում մը կը զգար, անոր մասնակից ընելու ուրիշներն ալ, իր ունեցածը ի սպաս դնելու համար հանրութեան :

Այսպէս, ան զրեթէ 1883 — 84 թրուականէն սկսեալ նուիրուած է նաեւ գրչի ասպարէզին աշխատակցելով Պ. Սիմոն Գաբամաճեանի Ընտանիք ամսաթերթին, Եղիա Տէմիրճիպաշեանի Երկրագունդին եւ այն ատենուան Արեւելիին, նոյն իսկ Ալաճաճեանի Փունջին :

1895ին երբ Պոլիս փոխադրուեցաւ,

սկսաւ աւելի սերտ գրական աշխատանք մը, մտնելով խմբագրական ասպարէզը եւ անկէ ի վեր անընդհատ աշխատած է զրեթէ բոլոր թերթերու եւ պարբերականներու, մասնաւորաբար Մասիսի, Արեւելիի, Բիւզանդիոնի, Ծաղիկի, Մանգումէի էփեսարի մէջ : Զինադարարին հրատարակած է Նոր Կեանք օրաթերթը մօտաւորապէս տարի մը, ուր հրատարակուեցան ջարդի ու հարստահարութեանց սարսափելի տեղեկատուութիւններ, եւ ուր գործածուեցաւ ամենարուսն լեզու՝ բարբարոսներու եւ ջարդարարներու դէմ : Այս հրատարակութիւնն էր որ զինքը ստիպեց իր ընտանիքով ու զաւակներով լքել Պոլիսը քէմալական գրաման պահերուն եւ ապաստանիլ արտասահման, ի վերջոյ իր շունչը առնելով Փարիզ :

Պ. Եր. Տ. Անդրէասեանի արժանիքին ու կարողութեան վրայ գաղափար մը տալու համար բաւ է ըսել որ, ան ոչ միայն խոր ու հաղուադիւտ հայերէնագէտ մըն է, այլ նաեւ նոյնքան քաջ Փրանսագէտ : Դպրոցէն չէ միայն որ ստացած է, այլ ինքնաշխատութեամբ : Ինքնաշխատութեամբ սովորած է նաեւ անգլիերէն եւ եղած է երկար ատեն, Բիւզանդիոնի մէջ Լոնտոնեան թերթերու քաղաքական լուրերու թարգմանիչը :

Հետաքրքրական յիշատակութիւն մը : — Երբ սուսեւճարոն պատերազմը ծագեցաւ եւ պոլսահայ թերթերը երեք օր կ'սպասէին Լեւոպական թրդթարեղէն առնելու համար մանրամասնութիւններ, Տ. Անդրէասեան դիտեց որ վիէննական թերթերը օր մը էանուխ կուգան : Իրեն համար

վարանիլ ու անճրկիլ չկար, անմիջապէս սկսաւ աշխատիլ գերմաներէնի, եւ ամիս մը չանցած՝ արդէն սկսած էր Նայե-Ֆրայե-Բրէտէի թարմ լուրերը հրամայել իր աշխատած թերթին Մանգումէի ընթերցողներուն : Ասիլայ յորթանակ մը եղաւ թերթին համար, եւ միւս հայ թերթերը սկսան իրենց կարգին գերմանագէտներ փնտել կարենալ մրցելու համար :

Այսպէս, թերթիւրու սիւնակներուն մէջ սկսած գերմաներէնը այնքան շարգացուց որ խաղաղական Նիշէի Այսպէս խօսեցաւ Զրադաշտը որ իր ուրիշ շատ մը աշխատութեանց հետ հրոյ ճարակ եղաւ Սկիւտարի հրդեհին (1921) :

Իր աշխատելու ընդունակութիւնը մեծ է եւ անչէլ եռանդ ունի գործելու : Ինք էր որ հայ ժողովուրդին բնծայեց ճաշակը Ֆրանց - Վէրֆէլի վերջին նշանաւոր վէպին՝ Մուսա լեւրաւի քառասուն օրերը, վիեննական թերթի մը մէջ իր տեսած հատուածները հայերէնի վերածելով եւ տալով հասարակութեան : Գնած էր նաեւ հատորը եւ ձեռնարկած էր այդ գրական գոհարը, հակառակ գերմանական ոճին այնքան դժուակ դժուարութիւններուն, հայերէնի վերածել բնագրին համարժէք ճոխ հայերէնով մը — որուն գաղտնիքը միայն ինքը գիտէ — սակայն հրատարակիչ չի գտնելով՝ ստիպուեցաւ թողուլ :

Ծանօթ անդիւացի ու Փրանսացի հեղինակներէ հատորներ թարգմանած է պոլսական հրատարակչական մի համար, որոնց մէջ ամերիկացի քերթող - գրագէտ Էմիրսոնի « Տիպար

մարդիկ » չորքէն Նարայէնը, Կէօթէն ու Շեքսպիրը, նաեւ աւստրիացի գնդապետի մը հրատարակած « Հայաստանի մէջէն » խիստ չահեկան երկին հայերէն թարգմանութիւնը ի լոյս ընծայած է :

Աշխարհաբարի թարգմանած է նաեւ մեր Շարակաները, որոնց մէկ մասը հրատարակուած է, իսկ մնացեալը կը մնայ ձեռագիր՝ գրասէր ու հաւատաւոր անձի մը բարեկամական օժանդակութեամբ սպասելով որպէսզի հանրութեան ւեփակաճուի :

Անհամար են իր հրապարակագրական յօդուածները օրուան ազգային եւ միջազգային խնդիրներուն մասին : Իր աչք յօդուածները եթէ կարելի ըլլայ հաւաքել՝ պիտի կազմեն վերջին 25—30 տարուան քաղաքական ու ազգային բոլոր դէպքերուն պատմական մէկ օղակաշարը :

Խառնուածքով անկախ ու ընդդիմադիր, համոզումով չափաւորական միշտ պայքարի մէջ եղած է : Իր « պահպանողական » ութիւնը սակայն պէտք չէ հասկնալ պատուելիական ու ծթոած գաղափարներու պաշտպանութիւնը : Ընդհակառակն, իր պահպանողականութիւնը ազգային աւանդապահութեան ոգիէն կը բխէր, եւ միշտ դէպի առաջ կը նայէր, աւելի ճիշդ է ըսել « ազատական », քանի որ, կը կուէր ծայրայեղ հոսանքներու դէմ, մնալով միշտ ազգային ու յառաջդիմական գոյք կուսակցութեան իր փաստ բաւական է յիշել որ ողբացեալ Մեծարենցի զլխաւոր ջատագովներէն մին եղած է անոր առաջին քերթուած-

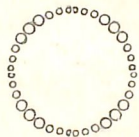
ներուն հրատարակութեան րոպէին իսկ:

Պ. Եր. Տ. Անդրէասեան իր սիրող բունքներուն մէջ յամառ ու անկախ, բնականաբար չէր կրնար ըլլալ « Ժողովրդական » տիպար մը, այնպէս ինչպէս կը ջանան ըլլալ ու կ'ըլլան ժողովրդական հոսանքն ի վար թիւս վարողներ՝ ապահովելու համար իրենց զիրքը: Ան իր սեփական հորինողն ունեցած է իր ընթերցողներուն եւ ներքին հետազոտութիւններուն միջեւ սահմանաւորուած: Եւ իր կարծիքները եթէ փոփոխութիւններ կրած են, անոնք ինքնաբոլոր, ներքին համոզումներէ թելադրուած են, քան արտաքին հաշուուած ազդակներէ:

Հակառակ իր յարձակողական ձգտումներուն, շատ սիրուած ու փնտռուած գրիչ մըն էր թէ Պոլսոյ եւ դաւառի հայ ընթերցողներուն կողմէ: Այս մասին շատ վկայութիւններ կան: Նոյնիսկ իրեն հակակարծիք եղող մեծ հրատարակողները իրաչուրթն դուրս տաներ հիւսած են Տ. Անդրէասեանի մասին: Իրերն ու մարդիկը այնքան

խորազնին ուսումնասիրողի տաղանդով հռչակուած հանճարեղ Օրման եան սրբազան Տ. Անդրէասեանի գնահատողներէն եղած է, հակառակ անոր որ զիտէր թէ Տ. Անդրէասեան իր քննադատներուն առաջին կարգին վրայ կը դնուէր:

Յորեկարին այն խօսքը թէ ինք խտտակրօն ուսուցիչ եւ խտտակրօն հրատարակող չէր ըլլալով՝ չի կարծեր որ ու եւ է ընկերային խաւի մէջ ժողովրդական դէմք մը դարձած ըլլայ, ճշմարիտ է, բայց կը կարծենք թէ արժանիք մը չի չափուիր ժողովրդականութեան չափանիշով, այլ ունի իր գնահատումի գանադան ձեւերը, որոնց չէլիսաւորն է անոր օգտակարութիւնը իր ընդգրկած ասպարէզին մէջ: Եւ, հարկ է խոստովանիլ թէ, իբր ուսուցիչ եւ հրատարակող՝ անուրանալի են իր ծառայութիւնները, որով եւ, սարքուած այս յորեկանը առաւել քան երբեք արժանի պատգամներով պիտի ըլլայ, Պ. Տ. Անդրէասեանի յիշատակայ հանրային անընդհատ ու բազմաբեղուն աշխատանքին:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՀԱԶՈՒԱԳԻՒՑ ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Շատ սիրով, շատ հաճոյքով կը եւ իր հմտութեան լուսաշող ցայտքը մասնակցիմ Երուանդ Տէր Անդրէասեանի յորեկանին:

Բազմաշխատ եւ բազմահմուտ հրատարակող չէր եղաւ: Ուսուցիչը ճանչցած եւ ո'չ թէ զպրօցէն, այլ կեանքի մէջ: Խմբագրական սեղանին շուրջը, ուր տարիներ կողք կողքի տարեցանք, ան մեր կենդանի հանրագիտարանն էր որուն միշտ կոչում կ'ընէինք, մանաւանդ երբ հայ լեզուի, հայ մատենագրութեան, հայ եկեղեցիի եւ հայ պատմութեան վերաբերեալ թնճուկ մը մեղ վաբանումի կը մատնէր: Բացատրելու, պայծառօրէն բացատրելու շատ զփուարին արուեստը ունէր: Երբեմն երկու բառով ամբողջ հօրիզոն մը կը բանար մեր մը տածման եւ մեր հաճոյքին ալ առջեւ

կ'ենթադրեմ որ այս մեծ այս հաղուող յատկութեամբ, որ հոգիի ազնուութեան յայտարար շնչան է, ճշմարտապէս չինիչ դեր մը կատարած է զպրօցին մէջ:

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

“ՊԱՏԻՒՍ ԱՐԺԱՆԱԻՈՐԱՅ,,

Զմայլելի գրաբարին այս խօսքը անգամ մըն ալ կուգայ գտնելու իր ճիշդ հասցէն, յանձին Պ. Երուանդ Տ. Անդրէասեանի, որուն յորելեանը ծրագրուած է կատարել Փարիզի մէջ:

Արդարեւ, բացառիկ բախտաւորներու միայն տրուած է անոր չափ լայն ու խոր աւօսներ բանալ մեր հանրային կեանքին մէջ: Եթէ շատ մը միտքեր— նոյնիսկ պանծացուածներէն — գեղջկականխոյի կը նմանին որ նեղ ու մակերեսային աւօսներ կը բանայ, Տ. Անդրէասեանը արդէն ինքնաշարժ արօն է որուն խօսքը մէկէ աւելի երեսակներ ունի, եւ շատ լայն ու խորը կը բանայ: Որուն համար հողին ընդերքը գազանիք չունի, ոչ ալ փուշն ու քարը արգելք կը կազմեն: Գիտցաւ տասնեակ տարիներով միաժամանակ եւ նոյն տիրակալութեամբ պեղել մը չակոյթի երեք գետիններ. — ուսուցչութիւն, հայերէնագիտութիւն եւ հրապարակագրութիւն:

Ինչ խօսք որ ունեցած ենք անհատ — ներ որ անոր չափ եւ թերեւս աւելի արդիւնաւոր եղած են իրրեւ կրթական մշակ:

Ունեցած ենք ուրիշներ որ անոր նման տիրապետած են մեր ոսկեղինիկ լեզուի երկու կալուածներուն: Եւ կամ ուրիշներ որ հաւասար կամ թերեւս աւելի ճարտարութեամբ գրիչ շարժած են մամուլի մէջ:

Բայց ճշմարիտ է նաեւ որ այս երեակ յատկութիւնները շատ քիչ ան-

գամ այդքան վայելչօրէն կեդրոնացած են նոյն միտքին վրայ: Երեք ձեռք՝ ի մի բնութիւն: Հաւասարապէս վարպետ էր երեք տեսակէտով ալ, որքան ալ իր ծայրայեղ համեստութիւնը առիթ տուած չըլլայ գոնէ մասամբ հանրային աչքին վայելեցնելու իր արժանիքները:

Բայց ինչո՞ւ անցեալ դէմք գործածել, երբ վարպետ է նաեւ ներկայիս, հակառակ իր բաւական լեցուն տարիքին որուն ծանրութեան — աւա՛ղ — շատ քիչ միտքեր կը տոկան: Ազդարարի ո՞ր ընթերցողն է որ հաճոյքով չէր ըմբռններ անոր գրութիւնները, հրամցուած զանազան պիտակներով — X., Parisien, Ահուրամագդա եւն. — բայց բոլորն ալ արդիւնքը նոյն գրչին: Եւ ի՞նչ գրիչ: Զմայլելիօրէն ճարպակ ու ինքնահոս, կրնայ մօտենալ ամէն նիւթի եւ բոլորը դարձել քաղցր ու հեղատոհմ: Գիտէ խօսիլ ամէն ճաշակի ու հասակի, փոխ ի փոխ երեւան բերել գրչի բոլոր խաղերը, սկսեալ կուռ խորհրդածութիւններէ մինչեւ սրամիտ երգիծանքներ կամ ընթացիկ քրօնիկներ:

Եւ իւրաքանչիւրին մէջ այնքան տիրական ու վայելուչ է որ, շատեր կը գոռարանային կուսակալութիւն չունի նոյն շողակն է որ այսպէս կը ճաճանչէ բազմաթիւ երեսակներով:

Իսկ ամէնէն աւելի յուզիչ էր հիւսուցումը որ կուգար բերանարաց երիտասարդներէ: Թէեւ դպրոց տեսած,

երբեմն երկրորդական կրթութիւն ստացած, անոնք չէին կրնար թաղ — ցընել իրենց հրճուանքը թէ « բառ կը սորվինք, հայերէն կը սորվինք ինչ... »:

Իրապէս հայ լեզուն հազուադիպօ — րէն այնքան չքեղ կը հազուել, որքան երբ բախտը կ'ունենայ իշխուլ Տ. Անդրէասեանի գրչին տակ: Քանի մը շարժուածեւ, մէկ երկու յարգարանք, եւ ահա ձեւուած է տօնական պատմութեան, ընդունակ դիմանալու ամենախստադատ ակնարկներու, եւ մերքանակ շահելու միջազգային ցուցադրութեանց մէջ:

Միակողմանի միտք մը, որքան ալ տաղանդաւոր, չէր կրնար այսքան լայնօրէն ճաճանչել: Հարկ էր գրչի ճապուղութեան միացնել նաեւ խոր հմտութիւն հին ու նոր հայերէններու, առիթ ունենալ տարիներով դպրոցական եւ հանրային բեմերու վրայ պըրպտելու այդ անսպառ հանքը, մաղելու եւ զտելու հանածոները, օժտուիլ

պայծառ իմացականութեամբ մը, — կարենալ ըլլալու համար Տ. Անդրէասեան մը:

Ահա թէ ինչո՞ւ կ'ըսենք թէ «... Պատիւ արժանաւորաց» խօսքը շատ քիչ անգամ այնքան ճիշդ գտած է իր հասցէն, որքան ներկայիս, երբ խօսք մը երախտագէտ աշակերտներ որոշած են տօնել անոր յորելեանը:

Անտարակոյս, ան շատոնց կապած է իր հանրային բեռը, եւ արժանի էր աւելի կանուխէն ստանալու հանրային երախտագիտութիւնը: Բայց լաւ է անգան քան երբեք: Միայն հարկ է շատ սիրտով եւ աշխուժով փարել գործին, երեւան բերելու համար արտայայտութիւն մը որ գոնէ մասամբ համեմատական ըլլայ յորելեանին մեծութեանը:

Տ. Անդրէասեան ամէնունը եղաւ անխտիր, եւ ամէնքը պէտք է անորը ըլլան առանց բացառութեան, վայելուչ դարձնելու համար յարգանքի տուրքը:

Մ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

(Խմբագրական Պալատ «Ազդարար» քերթի, 24 դեկտ. 1934)

“ՊԱՏԻՍ ԱՐԺԱՆԱԻՈՐԱՅ,,

Զմայլելի գրաբարին այս խօսքը անգամ մըն ալ կուգայ գտնելու իր ճիշդ հասցէն, յանձին Պ. Երուանդ Տ. Անդրէասեանի, որուն յորեկանը ծրագրուած է կատարել փարիզի մէջ:

Արդարեւ, բացառիկ բախտաւորներու միայն տրուած է անոր չափ լայն ու խոր ախօսներ բանալ մեր հանրային կեանքին մէջ: Եթէ շատ մը միտքեր— նոյնիսկ պանծացուածներէն — զեղջկականիտի կը նմանին որ նեղ ու մակերեսային ախօսներ կը բանայ, Տ. Անդրէասեանը արդէն ինքնաշարժ արօն է որուն խօսքը մէկէ աւելի երեսակներ ունի, եւ շատ լայն ու խորը կը բանայ: Որուն համար հողին ընդերքը գաղտնիք չունի, ոչ ալ փուշն ու քարը արգելք կը կազմեն: Գիտցաւ տասնեակ տարիներով միաժամանակ եւ նոյն տիրակալութեամբ պեղել մը չակոյթի երեք գետիններ. — ուսուցչութիւն, հայերէնագիտութիւն եւ հրապարակագրութիւն:

Ինչ խօսք որ ունեցած ենք անհատներ որ անոր չափ եւ թերեւս աւելի արդիւնաւոր եղած են իրրեւ կրթական մշակ:

Ունեցած ենք ուրիշներ որ անոր նման տիրապետած են մեր ոսկեղինիկ լեզուի երկու կալուածներուն: Եւ կամ ուրիշներ որ հաւասար կամ թերեւս աւելի ճարտարութեամբ գրիչ շարժած են մամուլի մէջ:

Բայց ճշմարիտ է նաեւ որ այս երեակ յատկութիւնները շատ քիչ ան-

գամ այդքան վայելչօրէն կեդրոնացած են նոյն միտքին վրայ: Երեք ձեռք՝ ի մի բնութիւն: Հաւասարապէս վարպետ էր երեք տեսակէտով ալ, որքան ալ իր ծայրայեղ համեստութիւնը առիթ տուած չըլլայ գոնէ մասամբ հանրային աչքին փայլեցնելու իր արժանիքները:

Բայց ինչո՞ւ անցեալ դէմք գործածել, երբ վարպետ է նաեւ ներկայիս, հակառակ իր բաւական լեցուն տարիքին որուն ծանրութեան — աւա՛ղ — շատ քիչ միտքեր կը տոկան: Ազդարարի ո՞ր ընթերցողն է որ հաճոյքով չէր ըմբռններ անոր գրութիւնները, հրամցուած զանազան պիտակներով — X., Parisien, Ահուրամագդա եւն. — բայց բոլորն ալ արդիւնքը նոյն գրչին: Եւ ի՞նչ գրիչ: Զմայլելիօրէն ճարտար ու ինքնահոս, կրնայ մօտենալ ամէն նիւթի եւ բոլորը դարձել քաղցր ու հեղատոհմ: Գիտէ խօսիլ ամէն ճաշակի ու հասակի, փոխ ի փոխ երեւան բերել գրչի բոլոր խաղերը, սկսեալ կուս խորհրդածութիւններէ մինչեւ սրամիտ երգիծանքներ կամ ընթացիկ քրօնիկներ:

Եւ իւրաքանչիւրին մէջ այնքան տիրական ու վայելուչ է որ, շատեր կը դժուարանային կուսելու թէ նոյն չողակն է որ այսպէս կը ճաճանչէ բազմաթիւ երեսակներով:

Իսկ ամէնէն աւելի յուզիչ էր հիւսցումը որ կուգար բերանարաց երիտասարդներէ: Թէեւ դպրոց տեսած,

երբեմն երկրորդական կրթութիւն ստացած, անոնք չէին կրնար թաղ — ցընել իրենց հրճուանքը թէ « բառ կը սորվիւք, հայերէն կը սորվիւք ինչ... »:

Իրապէս հայ լեզուն հազուադիպօրէն այնքան շքեղ կը հազուի, որքան երբ բախտը կ'ունենայ իյնալու Տ. Անդրէասեանի գրչին տակ: Քանի մը շարժուճեւ, մէկ երկու յարգարանք, եւ ահա ձեւուած է տօնական պատմութեան, ընդունակ դիմանալու ամենախստադատ ակնարկներու, եւ մերքանակ շահելու միջազգային ցուցադրութեանց մէջ:

Միակողմանի միտք մը, որքան ալ տաղանդաւոր, չէր կրնար այսքան լայնօրէն ճաճանչել: Հարկ էր գրչի ճապուղութեան միացնել նաեւ խոր հմտութիւն հին ու նոր հայերէններու, առիթ ունենալ տարիներով դպրոցական եւ հանրային բեմերու վրայ պըրպտելու այդ անսպաս հանքը, մաղելու եւ գտելու հանածոները, օժտուիլ

պայծառ իմացականութեամբ մը, — կարենալ ըլլալու համար Տ. Անդրէասեան մը:

Ահա թէ ինչո՞ւ կ'ըսենք թէ «... Պատիւս արժանաւորաց» խօսքը շատ քիչ անգամ այնքան ճիշդ գտած է իր հասցէն, որքան ներկայիս, երբ խօսք մը երախտագէտ աշակերտներ որոշած են տօնել անոր յորեկանը:

Անտարակոյս, ան շատոնց կապած է իր հանրային բեռը, եւ արժանի էր աւելի կանուխէն ստանալու հանրային երախտագիտութիւնը: Բայց լաւ է անգան քան երբեք: Միայն հարկ է շատ սիրտով եւ աշխուժով փարել գործին, երեւան բերելու համար արտայայտութիւն մը որ գոնէ մասամբ համեմատական ըլլայ յորեկանին մեծութեանը:

Տ. Անդրէասեան ամէնունը եղաւ անխտիր, եւ ամէնքը պէտք է անորը ըլլան առանց բացառութեան, վայելուչ դարձնելու համար յարգանքի տուրքը:

Մ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

(Խմբագրական Պոլսոյ «Ազդարար» թերթի, 24 դեկտ. 1934)

ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴԷՆ ԶԱՅՆ ՄԸ

Յարգելի յորեւեար,
Փարիզ կը զրկեմ ուղղակի նամակս, անով սրտագին խնդակցութիւնս բերել խառնելու այն ինքնարուխ արտայայտութեանց, որոնք մեզեզինքնուքնուէ ուրորտեւրով կը բարձրանան անկեղծ սրտերէ, պարուրելու դձեղ, ձեր անունը, ձեր համբաւը, ձեր զբոսական ու հասարակական բեղուն գործունէութիւնը, ու ձեր տարինեւրու քրտնաթոր վաստակը՝ որ անգնահատելի է, որպէս անստղիւտ քանքար մը, որ գունազեղ է, ինչպէս ծառաշատ ու ծաղկաւէտ դաշտանքկար մը, միջօրէի արեգակին տակ երկարաձգուած:

Կը յուզուիմ, զբելու ատեն այս տողերը, խորհելով նոր սերունդին, ձեր սաներու երախտագէտ խմբակին այն համբուրելի գաղափարին վրայ, որմէ ներշնչուած, անոնք պարտականութիւնը ստանձնեցին տօնելու ձեր յորեւեանը, մեծարանք մը, որունէն ապէս արժանի էք, վասնզի դուք կը վերաբերիք մեր վարպետներու այն փազանդին, որ կերակեց, նուիրագործեց մեր այս գեղեցիկ, երգեցիկ, դժայլելի լեզուն, եւ որուն կը պարտինք, մենք բոլորս ալ, մեր քիչ մը քաջութիւնը, հայ մշակոյթի անգաստանին համեստ մէկ մշակը՝ դատնալու մեր ձգտումն ու նուիրումը:

Դուք, իրատես եւ անխառնաշար

մեր այն վարպետներէն էք, որ մէկ հայեացքով կըցած են ընդնշմարել խոստմնալից նորերու անհանդարտ էութիւնը հրեհհող առաջին կայծերը, հզօրապէս վանելով զանոնք մարող ուժերը եւ անհրաժեշտ գոյր տալով տաղանդներու փթթումին: Ու ձեր յաղթանակէն երջանիկ, ողջունած էք սակի հունձքը անոնց ստեղծագործութեան: Կը բաւէ յիշել հէք Մեծարենցը, վերթեւումներու իր սկզբնական շրջանին («Ծիածան»), երբ անորակելի խաչակրութիւն մը կը նկրտէր թաղել անոր ինքնարոյս արուեստը:

Յարգելի յորեւեար, մեր ցեղին հաղուագիւտ առաքինութիւններէն մէկն է նաեւ գնահատել յաճախ, անկեղծօրէն գնահատել իր գրչի ու մտքի վաստակաւորները, ինչպէս յետ մահու, նոյնպէս եւ ի կենդանութեան, նետած մէկդի հողին խոյանքը կաշկանդող, կասեցնող ամէն նկատում, գօտեպնդուած միակ, զօրաւոր զգացումէ մը, որ կը ծաւալի, կ'ընդհանրանայ մեծ, անթխտելի արժանիքներու առջեւ: Վստահ եմ, որ խնդութեամբ պիտի դիմաւորէք հաւաքական այս զգայնութիւնը, ձեր լիութեան եւ արդար հպարտութեան մէջ, բնդունելով հայ լեզուն ու գրականութիւնը սիրողներու ու ձեր հիացողներուն կողմէ մատուցուած դափնի:

Լաւագոյն զգացումներով ու ջերմ սիրով՝

Կ. Պոլիս

Թ. ԱԶԱՏԵԱՆ

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒՄ

Լման տասը տարի գրելը լքած, զբերու ամէն փափաք, նոյնիսկ վարժութիւն կորուսած, նուիրեալ ասպարէզէ մը յետոյ շարաշար դասալըութիւն մը ապրելու գիտեալութեան վարժ, այսօր երբ կը նստիմ գրասեղանին առջեւ, հին սիրելի բարեկամի մը մասին զբելու պարտականութիւնով, ուսերս ծանր կը ճնշեն:

Ո՞վ կրնայ երեւակայել թէ՛ երազներու մէջ քայցրորէն փայլաշուղայս «Լոյս Քաղաք»-ին խաւար հողին կը փչիլ ամէն թուիչ, ամէն բեականութիւն: Քաղաքակրթութեան այս «որբան»ը հանապազօրեայ խուլ ջարդաբան մըն է միայն, ուր գեղեցիկ բաները իրենց իմաստը կը չրջեն, եւ ուր մարդկայինին տեղ՝ զրաւան է որ կը թաղաւորեցնեն:

Այս չղթան սակայն կ'սկսի խլրախի գէպի թեթեւացում, երբ, միտքս թափ կուտայ գէպի երեսուն տարիներ առաջ, ու ինքզինքս կը գտնեմ Մանգուսթ օրաթերթին խմբագրական փոշոտ բայց արեւոտ սենեակը:

Այն ատեն, քսան տարեկանի յաւակնութիւններով փցուն, մեր միտքի պարապութիւնները աղնիւ սնափառութիւններով կը լեցնէինք գէթ, ու «գաղափարական»ի պաշար մը կար իբր գրամագլուխ, պաշար գոր մեծ պատերազմը սպառեց ջնջեց աշխարհի մահերեսէն:

Կիս - կատար Փրանսերէն մը ունէի, կիս կատար դպրոցէ մը ետք, եւ սա-

կայն քաջութիւնը չէր պակսեր օրը օրին թարգմանելու լուրեր ու յօդուածներ, այլեւ, ո՞վ այսօրուայ ապշուածիւն, Զօլայի Թէրէզ-Բաբէնի խի:

Տպարանին մէջ շնորհով բան գիտցող մէկը չկար, Քասիմ՝ խմբագրապետը՝ թէեւ սուր հասառութեամբ արթուն լրագրող մը, Փրանսերէն չէր գիտեր, եւ ու Բարսեղեան Գեղամը, զիրար լրացնելու ճիգերով կը տապկուէինք, երբ լուրջ բան մը թարգմանել կամ բացատրել հարկ ըլլար:

Եւ ահա օր մը՝ ընկեր մը բերին մեզի, «արտաքին լուրերու» մասնագէտ մը — Տ. Անդրէասեանն էր, — երկայն, ջղապիլիկ, ուղղաձիգ հասակ, հանդարտ աչքեր, քիթ մը՝ որու կորն թարթ շեղբը կը շեշտէր հպարտութիւնը գլուխին, եւ խարտեալ թաւ պէտէր որ իր նուրբ բերանը կը խստացնէին: Պատուհանին տակի, բարձր կեկ շեղ գրասեղանը ուր կ'աշխատէի, իրեն տրամադրուեցաւ կէս օրերէ ետքը, եւ երբ ան իր անյղիւ ճշգուծութեամբ մտնէր, եւ թուղթերուս հետ կամաց մը կը սահէի յարակից երկայն սեղանը: Այս շարժումը, այն ատեն մեքենական ու բնական, այսօր ինծի կը թուի խորհրդանշական, — արժանիքին առջեւ թերին կը սրբուէր, թերուար տեղի կուտար հմուտին գերաւայութեան...:

«Վարժապետ» մըն էր ան, մինչեւ կէս օր դպրոց, կէսօրէ վերջ խմբագրատուն: Կարգապահ քայլերով, ա-

նաղմուկ կը մտնէր, չոր բարեւ մը
ժպտալից, ուղղակի գրասեղան, չի
մոռնալով անկիւնը խնամով տեղաւո-
րել իր հովանոցը որուն ... յաջորդ-
ները ցարդ նոյն խնամքը կը վայելէն
իրմէ: Եւրոպական թղթարերը հոն էր,
«Յակոր թուղթ» եւ ահա արդէն ճեր-
մակ թերթերը կը լեցուէին ջղային
շարժումներովը մեղրամոմեայ իր
նուրբ մաւնեւորէն, որուն ծայրերը
հինայուած էին ծխախոտի անդուլ
համբոյրէն: Կարժէ նոթել որ այս
խեղ ծխողը օր մը միանգամայն ջնջեց
իր այդ մոլութիւնը եւ տարիներէ ի
վեր մոռցած է անոր լեղի փորձութիւ-
նը: — Հսկայ կամեցողութիւն մը:

Իր գալուստը շունչ առնել կուտար
մեղի՝ երիտասարդ ծոյլերուն: Նախ՝
գրաշարները մեզ չեն նեղեր այլեւս եւ
կրնայինք չաղակրատել եկող գացո-
ղին հետ: — մինչ ան քուրմի պէս ան-
տարբեր ամէն թոհ ու բոհի, իր գործը
կը շարունակէր: Երկրորդ՝ բառարա-
նի պէտք չէր մնար այլեւս, ինք՝ բաց
բառարանն էր, միշտ պատրաստ եւ
ծիշդ: Յաճախ՝ զինքը չխանդարելու
ամօթով երբ Լուսինեանը ձեռք կ'առ-
նէի եւ անոր թնձուկին մէջէն բառին
պատշաճ իմաստը կը փնտռէի, ան եղ-
բայրական, աւելի ճիշդ՝ հայրական
քաղցրութեամբ մը կը հարցնէր «Ի՞նչ
կ'ուզես» եւ կ'ապշէի՝ երբ տասնեակ
մը իմաստներուն մէջ, ճիշդ բառը կու-
տար ինծի: Ի՞նչպէս կրնայի չզմայլել
այս մարդուն վրայ որ իր մէկ հանդի-
պած բառը՝ տարիներով միտք կը պա-
հէր, մինչ ես, նոյն յօդուածին մէջ,
նոյն բառին երեք անգամ հանդիպելէ
յետոյ չորրորդին համար դարձեալ
բառարանին կը վազէի...:

Մանգումէի մէջ իր յօդուածները
կ'ընդգրկէին ամէն մարդ ու սահման.
— միջազգային քաղաքականութիւն,
տոհմային - եկեղեցական պատմու-
թիւն, ազգային - մշակութային ա-
ւանդութիւնները, լեզուական գրական
պայքարներ, փիլիսոփայական ու
քննադատական հարցեր: Հատուկ ու-
թի: Առանց մտածելու կը գրէր կար-
ծես, գրիչը կը փոխադրէր մեկանը
թուղթին վրայ անվարան, գրել չէր,
այլ հոսիլ, սրբագրութիւն չունէր,
վարանում չկար, դադարարը եւ ոճը
գիրար ընդգրկած կը սահէին իւրոտ
լարի մը վրայէն սուրացող անիւներու
պէս: Եթէ նոյնիսկ համամիտ չըլլա-
յինք երբեմն իր « պահպանողական »
արտայայտութեանց, կամ այնպիսի
յարձակողականներուն՝ ուր միտքէն
աւելի ջիգերու տիրապետութիւնը կը
գտնէինք, անոր ընթերցումը նուազ
հաճոյք չէր որ կը պատճառէր:

Վանակաւի խմոր ու գլուխ ունէր
ան: Դուրեան Եղիշէի դրոշմը կրած,
Օրմանեանի բովէն էր անցած: Իր ա-
նապառ պաշարը հայերէնագիրտու-
թեան եւ համութեան՝ միայն վանա-
կաններու համբերութեամբ ու տոկու-
նութեամբ կարելի էր ստանալ: Եւ ի-
րականին մէջ, վանական կեանք էր ի-
րենը: Տունէն դպրոց, դպրոցէն խմ-
բագրատուն, անկէ տուն: Այս ամէն-
օրեայ եռանկիւնէն բնաւ չեղում չու-
նէր, « դքսական » մոլորանքներ,
մտանդորրի « փախուստ » ներ չի ճանչ-
նար: Ինչպէս դուրսը, տունն ալ, ի-
րաւամբ « Ժրգլուխ » կնոջ մը քաղց-
րաբարոյ ընկերակցութեան քովիկը՝
իր ընթերցումներուն եւ մտաւոր աշ-
խատանքին էր նուիրուած: Անդուլ

աշխատանք ու զոհաբերութիւն՝ իրեն-
ներուն հանգիստին եւ բարեխառ-
թեան համար, տիպար հայր՝ որ իր
հինգ դաւակներն ալ զօրացուցած է
բարձրագոյն ուսումով:

Իսկ իր ոճը: Կարգացէք մանաւանդ
իր վերջին գրութիւնները, ուր հայե-
րէնի գանձը իր շողակներն ու զոհաբ-
ները կը պարպէ լիութեամբ: Գեղադի-
տակ մը ուր ոսկեգարեան մատեաննե-
րէն մինչեւ այօրուայ այլասեր գե-
ղեցկութիւնները իրենց գլխավորն են:
Բանգները կ'արձակեն գոթական տա-
ճաւներու պատուհաններէն սողոսկող
ճաճանչներու պէս: Ամէնէն տափակ,
« հասարակ տեղիք » նախադասութիւնը
այնպէս մը ոսկերչուած է որ կը կոր-
սնցնէ իր տաղտկութիւնը: Եւ կը գրէ
բնականօրէն, ինքնահոս գրիչի մը
պէս, առանց դեղեւելու, առանց որո-
նելու: Գրել չէ իրը, այլ գանակում:
Մեղք որ ինքը՝ եթէ ոչ վերջինը,
վերջիններէն մէկն է հայերէնի անըս-
պառ, անսահման գեղեցկութեան հա-
նաճոն արդիական հալոցներու մէջ
քաղցուններէն: Անհաւասարելի վարպետ
մը պիտի կորսուի իրմով:

Մեղք նաեւ որ, ան լրագրական

աղմուկին մէջ կորսուած է: Վաղուան
եւ նոյնիսկ այսօրուան սերունդը իրմէ
մնայուն բան մը չպիտի ունենայ: Ես
կ'ողբամ այն գլուխները որ իրենց ար-
ժանի պտուղը չեն տար: Դուրեանն ու
Օրմանեանը յիշեցի: Դուրեան եպս-
մեր ամէնէն խորամուտ, բաղձալից
գլուխն էր, բայց մնաց քանքարաթա-
քոյց մը, իրմէ կը մնան երկու ողոր-
մելի դասադիրք եւ անուշիկ Հովնա-
կան Սրինգ մը, եւ ոչինչ, ոչինչ: Օր-
մանեան՝ յամառ կարգապահ աշխա-
տող՝ տուաւ պատմական արժէքաւոր
գործեր: Տ. Անդրէասեան իր կարգին
անսպառ գրող, բայց մնաց ամէնօր-
եայ լրագրական անվաղորդայն, դիւ-
րամոռ պարունակին մէջ, հեւ ի հեւ
կեանքը արգելք եղաւ իրեն մեծ աշ-
խատանքներու համար:

... Սակայն, ինչո՞ւ չսպասել որ,
Յորեկանի այս արժանավայել ցոյցը,
իրեն ապահովէ պայմաններ ուր կա-
րենայ ան, իր լիութեան եւ հասունու-
թեան այս տարիքին մէջ, մեր մատե-
նագրութեան ազգային փեթակին բերել
այն մեղրը որ արժանի է իրեն պէս
աշխատաւոր - մեղուի մը:

ՅԱԿՈԲ ՏԷՐ - ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՆԱԽԱԶԵՌՆԱՐԿ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

ԿԱԶՄՈՒԱԾ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

ՏՕՔԹ. Վ. Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ՝ Նախագահ

ՏԻԳՐԱՆ ԽԱՆ ՔԵԼԵԿԵԱՆ ՈՐԴԻ՝ Գանձապահ

2, Place Vendôme — Paris

ԴԱԻԻԹ ՄՍՐԵԱՆ

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵԱՆ

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ՍԵԴՐԱԿ ՍԱՍՈՒՆԻ

ԵՐ. ՀԱԶԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ՅԱԿՈԲ ՏԵՐ — ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ ՍԱՆՈՒՅ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Ներկայացուցիչ Հ. ԱԿՈՆԱՅԵԱՆ)

ԲԻԻԹԱՆԻՈՅ ՀԱՅՐԵՆԱԿՅԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (ՏՕՔԹ. Տ. ԱՆԴՐԵԱՍԵԱՆ)

ԴՊՐՈՅԱՍԵՐԻ ՍԱՆՈՒՅ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

(ՏԻԿ. Լ. ՍԱՊՈՆՃԵԱՆ ԵՒ ՕՐ. Ա. ՓԵԼԻԿԵԱՆ)

ԶԱՓԱՀԱՍ ՈՐԲԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (ՇԱԽԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ)

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆԻ ՍԱՆՈՒՅ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՐԳԱԴԻՐ ՄԱՍՆԱԽՈՒՄԲ

ՏԵՎԼԵԹ ԳԵՈՐԳԵԱՆ՝ Հնդհ. քարտուղար

Գ. ԳԱՐՐԻԵԼԵԱՆ

Յ. ՍԵԹԵԱՆ

Յ. ՍԱԼՄԱՍՏԼԵԱՆ

Հասցե՝ 17, Rue Damesme — Paris (13°)

Imp. A. DER AGOPIAN
17, Rue Damesme - Paris

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0216353

47.309

871

Imp. A. DER AGOPIAN
17, Rue Damesno - Paris